

וְהִזָּה אֶל נֶכַח פְּנֵי אֱהֵל מוֹעֵד

מקום וכיוון עשיית הפרה האדומה

הרב עזריה אריאל
ירושלים

נאמר בתורה על עשיית הפרה: "והזה אל נכח פני אהל מועד" (במדבר יט, ד). עניינו של הדין, מסתבר, הוא ליצור זיקה מסוימת בין הפרה האדומה לבין המקדש. לכאורה לשם כך דיינו שהכהן יעמוד במקום שיש לו קשר עין עם המקדש באופן כלשהו. ברם, מדברי חז"ל נראה שדקדקו בלשונו של פסוק זה והגדירו את הקשר עם המקדש באופן מדויק יותר, כפי שנאמר בספרי (חוקת, קכג): "והזה אל נכח פני אהל מועד - שיהא מתכוון ורואה פתחו של היכל בשעת הזאת הדם". ובלשון המשנה (פ"ג מ"ט): "היזה שבע פעמים כנגד בית קדש הקדשים", ואם "היזה ולא כיון כנגד הפתח - פסולה" (פ"ד מ"ב). אף נאמר במשנה (מידות פ"ב מ"ד) שהנמיכו את הכותל המזרחי של הר הבית מפני "שהכהן השורף את הפרה עומד בראש הר המשחה ומתכוין ורואה בפתחו של היכל בשעת הזיית הדם". כמו כן נאמר בגמרא בזבחים ק"ג ע"א: "שחטה שלא כנגד הפתח - פסולה, שנאמר: 'ושחט והזה', מה הזאתה כנגד הפתח, אף שחיטתה כנגד הפתח... שרפה שלא כנגד הפתח - רבי יוחנן אמר: פסולה".

הדבר מעורר שתי שאלות עיקריות: א. מהם "פני אהל מועד"? האם פתחו דווקא, או שמא כל חזית ההיכל? ב. מהו "אל נכח"? האם הכהן צריך להיות בדיוק ממזרח לאהל מועד, ישירות מול הפתח או עכ"פ ההיכל, או שמא גם אם עמד מצפון או מדרום לאהל מועד וצפה אליו באלכסון הרי זה כשר? יש להרחיב בשאלה זו, ובמסגרת הנוכחית נעסוק רק בפירושו הפסוק.

"והזה אל נכח"

בפשטות הכתוב עוסק ביעד ההזאה, דהיינו שהכהן יזה את טיפות הדם אל המקום המוגדר כ"נכח פני אהל מועד". ואם כך, יש מקום לדון האם הפסוק מתווה כיוון

בלבד, שההזאה תהיה כלפי המקום הנחשב "נכח", או שמא זוהי דרישה שטיפות הדם תגענה בפועל אל המקום הנחשב "נכח"¹. אפשרות אחרת היא לבאר שהכתוב עוסק (עכ"פ גם) במקום עמידתו של הכהן: "והזה [כאשר הוא עומד] אל נכח פני אהל מועד". כך נוח יותר לענד' להבין מההיקש בזבחים קיג ע"א: "שרפה שלא כנגד הפתח - רבי יוחנן אמר: פסולה... ושרף וזהה": אם הדרישה היא לכיוון הפעולה, לא מובן כל כך כיצד ניתן להשוות את השרפה להזאה: ההזאה היא מעשה שבאופן מובהק יש לו כיוון ומטרה, ואילו השרפה היא פעולה מסוג אחר לגמרי, ומה הסברה לדרוש שגם היא תהיה כנגד הפתח? אולם אם הדרישה היא למקום עמידת הכהן, הרי זה מובן יותר².

"פני"

המילה "פני" פירושה: הצד הגלוי, הקדמי, כשם שבאדם הפנים הם הצד המוביל. בבית או אוהל, "פני" הוא החזית, הצד שבו הפתח, ובמשכן זהו הצד המזרחי, כפי שנאמר ביחזקאל (מז,א): "כי פני הבית קדים". וכך פירש רש"י בשמות כו, כב: "ולפי שהפתח במזרח, קרוי המזרח - פנים, והמערב - אחוריים". ובזבחים סב ע"א ד"ה שכל מקום: "דחשיב צד מזרחית 'פני אהל מועד' מחמת שהפתח שם", וכן באדרת אליהו (חוקת, שם)³ ובמלבי"ם (חוקת, אות יד, ועיין גם בהקדמתו לויקרא,

¹ בדרך כלל נאמר בתורה שהזאה תהיה "על" משהו, והמובן הוא שטיפת ההזאה תגע בו, כמו בהמשך פרשה זו: "והזה על האהל ועל כל הכלים... והזה הטהור על הטמא" (פס' יח-ט). וכן מבואר ביומא נה ע"א לגבי ההזאה ביוה"כ "על הכפורת ולפני הכפורת" (ויקרא טז, טו), ש"על" משמעו ממש, אלא שההיקש ל"לפני" מוכיח שכאן אינו ממש (ועיין שערי היכל שם, מערכה קלב). אולם כאן נאמרה לשון הזאה "אל", ולא מצאנו מקבילה לכך בתורה פרט לבית המנוגע, שנאמר בו "והזה אל הבית" (ויקרא יד, גא). מכל מקום, מלשון המשנה (נגעים פי"ד מ"א) "מזין על השקוף שבבית מבחוץ" משמע שהטיפות צריכות לנגוע בו, וכיו"ב ברמב"ם הל' טו"צ פט"ו ה"ח.

² ברי שגם על פי ההסבר שהפסוק עוסק ביעד ההזאה יש לכך השלכה לגבי מקום עמידת הכהן, שעליו להיות במקום המאפשר לו להזות לכיוון הנכון. מכל מקום, לפי הסבר זה עמידתו היא רק תוצאה נלווית (ולו יצויר ש"גדול כוחן של כהנים" לזרוק טיפת דם ממרחק רב, יכול הכהן לעמוד במקום שאינו "אל נכח" ולהזות "אל נכח"), ולפיכך ההיקש לשרפה דחוק יותר.

³ לשונו: "אל נכח פני אהל מועד - במזרחו של אהל מועד, ולמדין גזרה שווה מעל פני הכפורת קדמה, מה התם מזרח - אף 'פני' שכתוב בכל מקום הוא מזרח" (על פי יומא נה ע"א). אך בהמשך

'אילת השחר', אות רצא). משתמע שה"פנים" אינו הפתח בלבד אלא כל הצד המזרחי⁴.

כמו כן מצינו במזבח, שמכיוון שהכבש מצוי בדרומו נקרא הצד הדרומי כולו "פני המזבח", ולכן הגשת המנחות נעשית בקרן דרומית מערבית, לקיים "פני המזבח", אע"פ שאינו מקום הכבש (זבחים סג ע"ב, וברש"י שם ד"ה אל פני המזבח: "דרום, ששם הכבש")⁵.

כתב: "נכח פני אהל מועד - שיהא מתכוון דווקא נגד פתח אהל מועד, ואם לא כיון פסולה", ולא ביאר כיצד התנאי של פתח משתלב עם הביאור ש"פני" הוא מזרח.

⁴ יש מקום לומר יותר מזה, ש"פני אהל מועד" היינו העזרה כולה בצד שממזרח לאהל מועד, אפילו שלא כנגד ההיכל. כך נשמע מרש"י בזבחים נה ע"ב ד"ה וחד להכשיר צדדין: "כל רוחב העזרה, דלא תימא כנגד הפתח דוקא [מהכתוב "פתח אהל מועד", עיי"ש], להכי הדר כתב 'לפני' ולא כתיב פתח. וכל האויר בכלל 'לפני', דלא כתיב 'בנגד' ((עיי"ן גם במלבי"ם באילת השחר שם, ש"פני הבית" הוא החצר שלפני הבית)). ברם, אפשר ש"לפני" היינו "אל פני", "לקראת פני", ועדיין "פני" הוא החזית או הפתח, וכל השטח שממזרח לו הוא "לקראת פני" ולא ממש "פני".

עוד יש לציין לויקרא ט,ה, על הקרבנות ביום השמיני למילואים: "ויקחו את אשר צוה משה אל פני אהל מועד". מסתבר שהבהמות לא הובאו אל פתח המשכן אלא לשטח הסמוך לו, ובאונקלוס ויונתן: "לקדם משכן זמנא". לעומת זאת בפרשת קורח (במדבר יז,ח): "ויבא משה ואהרן אל פני אהל מועד" תרגם יונתן: "לתרע [לשער] משכן זמנא", ולא כאונקלוס: "לקדם".

על כל פנים, מחישובי הגמרא ביומא טז ע"א על האופן שבו הכהן השורף את הפרה רואה את פתח ההיכל עולה בכיורור שלא די בראיית קרקע העזרה לצורך עשיית הפרה, עיי"ש.

⁵ וכן ברש"י בויקרא וז: "אל פני המזבח - הוא הדרום, שהוא פניו של מזבח, שהכבש נתון לאותו הרוח". וביומא טז ע"ב ד"ה ברישא: "מתחיל להקיף מדרך הדרום שהוא פניו של מזבח כפתח כניסת הבית".

בספרא (ויקרא נדבה פרשת א,ח, ומקבילה בזבחים סב ע"ב) דרשו: "על ירך המזבח צפונה - שהירך בצפון, והיכן הן פנים? לדרום, הא למדנו שהכבש בדרום". הראב"ד שם מפרש: "ועלייתו של מזבח הם הפנים שלו", ומשמע שרק הכניסה עצמה נקראת "פנים", ובהתאם לשיטתו (הל' פרה אדומה פ"ד ה"ו) ש"כנגד הפתח" מעכב, כדלקמן. לעומת זאת בתוספות אחרות' שם פירש: "כל מזרח קרוי פנים שנאמר 'לפני המשכן קדמה', אלמא פנים קרי מזרחו, משום דפתח שהוא מקום כניסתו הוי במזרח", ור"ל שמאותו טעם גם כל הצד הדרומי של המזבח קרוי "פנים" מפני ששם מקום הכניסה אליו. וכפירוש זה משמע קצת מלשון הספרא "הא למדנו שהכבש בדרום", שמשמע שזהו היסק דבר מדבר ולא אותו דבר עצמו, דהיינו שה"פנים" אינו זהה לפתח אלא רק הצד שבו הפתח.

הרש"ש (פרה פ"ד מ"ב) הוכיח כאמור מדין הגשת המנחות שכל הצד שבו הפתח נכלל ב"פני המזבח", והתקשה לפי זה ברעת הראב"ד המצריך לעשות את הפרה כנגד הפתח דווקא, ותיריך שההגשה כשרה בקרן דרומית מערבית משום שהיה כבש קטן שהוביל לשם, כדברי רב יהודה (זבחים

נמצא, אפוא, ש"אל נכח פני אהל מועד" פירושו: מול חזית ההיכל. וכן כתב הכסף משנה (פ"ד ה"ו), ביישוב שיטת הרמב"ם דלקמן, "כל שפניו אל ההיכל - 'אל פני אהל מועד' מיקרי, אף על פי שלא יהיה כנגד הפתח".

ב'תוספות חדשים' (פ"ג מ"ט) חידש (בשם רבי שאול מאמסטרדם) ש"פני אהל מועד" הוא הפתח דווקא, כפי שפירש רש"י (בבא מציעא פח ע"א ומקבילות) את המשפט "אין הטבל מתחייב במעשר עד שיראה פני הבית", "שיכנס דרך הפתח שהוא פני הבית". ברם, נראה שאין זה המובן המדויק של "פני הבית", שהרי אם נתפוס את הלשון "יראה פני הבית" כדקדוקה הטבל יתחייב כבר בהיותו מול הפתח ובטרם נכנס, ועל כרחק כאן "ראיית פני הבית" היא המעבר בפתח, ולכן רש"י מזהה את "פני" עם הפתח.⁶ עוד יש לומר ש"לשון תורה לחוד ולשון חכמים לחוד", כפי שכתב הב"ח (או"ח סי' צ) בענייננו. ואם הייתה התורה רוצה להתחשב בפתח דווקא, ראוי היה שייכתב "פתח אהל מועד" ולא "פני".

"אהל מועד"

בהלכות שונות הנוגעות ל"אהל מועד" וההיכל מצאנו דיון מה בדיוק נכלל במושג זה: האם גם האולם נחשב כאהל מועד, ומה דין כתלי ההיכל והתאים סביבו? לשאלה זו השלכה בנדון דידן, שכן אם "פני" הוא הפתח דווקא יש לברר האם מדובר בפתח ההיכל, שגובהו עשרים אמה ורוחבו עשר אמות, או גם בפתח האולם, שגובהו ארבעים ורוחבו עשרים? ואם "פני" הוא חזית ההיכל כולה, האם שרפת הפרה כשרה רק כנגד חלל ההיכל (עשרים אמה), או גם כנגד כתליו הפנימיים (ל"ב אמה), או שמא כל רוחב ההיכל (שבעים אמה) או האולם (מאה)?

סב ע"ב): "שני כבשים קטנים יוצאין מן הכבש, שבהן פונים ליסוד ולסובב". על תירוצו יש להעיר: לא ברור שכבש זה הפונה ליסוד התקרב עד הקרן הדרומית מערבית (עיין שערי היכל לזבחים מערכה קמט). גם קשה להניח שהברייתא בזבחים סג ע"ב, הדנה בהגשה ואומרת שכל הדרום הוא "פני המזבח", מסתמכת בשתיקה על ידיעה זו אודות הכבשים הקטנים, שאינה מפורשת במקורות התנאים. לא כל שכן שקשה להניח בפשטות שכך היה גם במשכן ולבסס על כך את פירושו הפסוקים על ההגשה, עיין שם.

⁶ ועיין מכות יח ע"ב ויט ע"א, שם נזכרה "ראיית פני הבית" במובנים שונים, כניסה לעזרה או לירושלים, ואכמ"ל.

אין כאן המקום להאריך בעניין זה. מכל מקום, לגבי האולם הדבר ספק האם קדושתו כהיכל, כלשון תוס' (זבחים נח ע"ב ד"ה קדושת) ש"הש"ס מסופק בכל מקום" בשאלה זו, ונראה שלא הכריעו בדבר. בראשונים אחרים מצאנו הכרעות שונות לכאן ולכאן, וראה בהרחבה בשערי היכל למסכת זבחים, מערכה קלג. באופן מיוחד לגבי עשיית הפרה האדומה מתבאר מהרמב"ם בפיה"מ (מידות פ"ב מ"ד) והתוס' ישנים (יומא טז ע"א ד"ה חוץ מכותל מזרחי) ש"פתח ההיכל" שהוזכר בה אינו כולל את פתח האולם⁷. וכך יוצא לכאורה אם נניח ש"פני אהל מועד" כוללים לא רק את הפתח אלא את חזית ההיכל בכל גובהו ורוחבו, שהרי אם האולם כהיכל לעניין זה אין צורך להנמיך את הכותל המזרחי של הר הבית על מנת שהכהן העושה את הפרה יוכל לראות את ההיכל, שכן גובהו הרב של האולם מאפשר לראותו מעל חומות הר הבית; אך ראה עוד להלן בדעת הרמב"ם בהלכותיו, שמשמע שהאולם כהיכל. כאשר לכתלי ההיכל, נראה שכתליו הפנימיים נכללים ב"אהל מועד", עיין בזבחים נט ע"א: "נוקמיה מכותל היכל ולדרום... נוקמיה מכותל אולם ולדרום" ורש"י שם לוקמיה וד"ה וא"נ קסבר, שם מבואר שלעניין הדין לתת את הכיור כנגד ההיכל גם כתליו הפנימיים נחשבים כהיכל. לעומת זאת לגבי התאים והכתלים החיצוניים נקטו אחרונים שאינם כהיכל בדינים מסוימים⁸, וראה עוד להלן בשיטת הרמב"ם,

⁷ הם מגבילים את גובה הכותל המזרחי של הר הבית בהנחה שהכרחי לראות מעליו את פתח ההיכל דווקא, ולא די בראיית פתח האולם. הרמב"ם גם כותב, בחשבו את הפרשי המפלסים בין הר הבית להיכל: "ואחר כך עולה בשתים עשרה מעלות אל האולם... והאולם וההיכל בשטח אחד ישר, ונמצא ההיכל גבוה מעזרת כהנים בשש אמות", הרי שלא מספיק לראות את מפלס האולם, אילו היה שונה משל ההיכל. כמו כן משמע בתוס' יו"ט במידות פ"ד מ"ו, הדין בפירושו רבי שמעיה שם שה"אוסט" בקרקע ההיכל היה גרם מעלות באולם, שעלה שש אמות ושוב ירד בהיכל, ותמה עליו מהסוגיה ביומא טז ע"א האומרת שלדעת חכמים ניתן היה לראות את ההיכל דרך פתח שער המזרח, "אלא א"כ נאמר שראיית האוסט יחשוב לראיית חלל ההיכל עצמו, וזה דוחק", כלומר, ראיית חלל האולם אינה נחשבת כראיית ההיכל.

⁸ ההיכל כולו נכלל בתכנית שמסר דוד לשלמה, "ויתן דויד לשלמה בנו את תבנית האולם ואת בתיו וגנזיו ועלייתו וחדריו הפנימיים ובית הכפרת... הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל" (דה"א כח, יא-ט). אולם בקרית ספר (הל' בה"ב פ"ד) כתב: "וכל שאר הבנין של בית עולמים עד תשלום מאה על מאה, האולם ויציעים ותאים, אע"ג דבמשכן לא הוו דוגמתן אפילו הכי על פי נביאים נמסר דוגמתן... וקדושת כל שהיה פכיב החיכל, שהוא ארך ששים על עשרים, נראה דהוי בקדושת עזרה, דהא מכלל ארך ורוחב העזרה הווי". מבואר מדבריו שאע"פ שנכללו ב'הכל בכתב' לא התקדשו כהיכל

אלא כעזרה (ויש להעיר שבפסחים פו ע"א משמע שמה שנכלל ב"הכל בכתב" התקדש כהיכל, אך מאידך מצאנו שקדושת האולם שנויה במחלוקת אע"פ שנוזכר באותו פסוק. וב'עבודת אהרן', שכטר, סי' ז, ביאר בדעת הקרי"ס שנקט שקדושת האולם אינה כהיכל ולכן גם התאים לא התקדשו אלא רק מה שהיה כמותו במשכן, אבל למ"ד שהאולם כהיכל גם התאים התקדשו כמוהו)).

בסוטה יד ע"ב, לעניין הגשת המנחה "לפני ה' אל פני המזבח" (ויקרא ו, ז), נאמר בבבלי שאיש סתירה לכאורה בין הדברים, מאחר ש"פני המזבח" הם דרומו, כאמור, ואילו "לפני ה'" במערבו, וההגשה לדרומה של הקרן אינה "לפני ה'" אלא לפי הדעה שהמזבח עומד בצפון העזרה ולא לפי הדעה שהוא ממוצע. ופרש"י הטעם, שהמזבח ל"ב אמה כנגד חלל ההיכל וכתליו הפנימיים (עייין ד"ה הקרב, היכן קיימתה, כוליה מזבח). לפ"ז משמע שהתאים אינם כהיכל. אולם ייתכן לפרש אחרת מרש"י, שהגמ' דנה על המשכן, וכדעת ר' יהודה בזבחים נט ע"ב שהמזבח היה רחב עשר אמות, כנגד המשכן וכתליו, ולפי מקום הגשת המנחה במשכן נלמד דינו גם במקדש אע"פ שהיה רחב יותר (ורש"י עצמו במקבילות בזבחים סג ע"ב ומנחות יט ע"ב לא הזכיר את חשבון האמות). ייתכן גם שגדר "לפני ה'" שונה וחמור יותר מהגדרת "אהל מועד" ומצריך זיקה מיוחדת אל הפתח, וראה שערי היכל לזבחים מערכה קנה הערה 4, שיטות שונות בראשונים בבבליור הסוגיה שם. לעניין העמדת הכיור "בין אהל מועד ובין המזבח" לא ברור מרש"י מה מעמד התאים, עייין רש"י בזבחים נט ע"א ד"ה נוקמיה וב'הליכות זבחים' שם, ואכמ"ל.

דיון מיוחד על מעמד התאים מצאנו בשאלה האם פתח בתא כלפי העזרה מחשיב את ההיכל כפתוח ומכשיר את העזרה כנגד הפתח לשחיטת קדשים "פתח אהל מועד". רש"י בזבחים נה ע"ב כותב: "לול - כמין חלון פתוח מן התא שאחורי בית הכפורת לאויר העזרה". נראה מדבריו שהלול פתוח לתא בלבד, ולא היה בהכרח חלון מקביל בין התא לבין קדש הקדשים, ולפי דבריו מתחדש שאף התא נחשב כהיכל, ופתח התא הוא "פתח אהל מועד". אולם בגיטין (נד ע"ב ד"ה ה"ג דלמא דחזיניה בפשפ) כתב רש"י שניתן לראות את העבודה לפני ולפנים דרך לול זה, וכך כותבים תוס' בזבחים (ד"ה שני פשפין וד"ה שנים). וכך נקט בזבח תודה שם (ד"ה לול) שהתא אינו בגדר היכל ואין בו אלא קדושת העזרה.

ועיין 'מקדש הקדש' סי' ק ו'שבילי אורייתא - שבילי המקדש', עמ' תפד, שדנו על האפשרות שהתאים, חלקם או כולם, התקדשו כהיכל משום שהם פתוחים לו, ועיין בעזרת כהנים במידות פ"ד מ"ג (מהדר) מפעל תורת המקדש ח"ב עמ' קסה-קסו).

לאידך גיסא יש לציין למדרש שיר השירים רבה (פרשה א ב): "אף ערשנו רעננה - זה בית המקדש, המד"א (מל"ב יא, ב), 'ואת מניקתו בחדר המטות', מהו בחדר המטות? ר' אלעזר ור' שמואל בר נחמן, ר' אלעזר אמר בתאים, ורבי שמואל בר נחמן אמר בעליות, ולא פליגי...". ועיין רד"ק במלכים שם, ואכמ"ל. ויש שביארו לפ"ז את לשון הקליר (בפיוט לתשעה באב 'אהלי אשר תאבת'): "אהלי אשר חנית מאז בתאיו מפה ומפה", שמשמע שהתאים התקדשו כהיכל.

שמשמע שהכל בכלל ההיכל. לגבי חלל פתח ההיכל יש ספק האם דינו כהיכל, כדברי הגמרא בזבחים יד ע"א: "את"ל תוך הפתח כלפנים"⁹. אך הספק שם הוא בשאלה האם מקום זה כשר להעמדת השולחן, ואילו לנדון דידן, הגדרת "פני אהל מועד", נראה שהדבר פשוט שהפתח עצמו בכלל "פני האהל", שהרי, כאמור, דווקא הפתח הוא המגדיר את הצד המזרחי של ההיכל כ"פניו"¹⁰.

משמעות "נכח"

בדרך כלל המילה "נכח" משמעה: ישר ממול, כמו בפסוק: "וְשִׁמְתָּ אֶת הַשֻּׁלְחָן מִחוּץ לְפִרְקַת וְאֵת הַמְּנִרָה נֹכַח הַשֻּׁלְחָן עַל צֵלַע הַמִּשְׁכָּן וְהַשֻּׁלְחָן תִּתֵּן עַל צֵלַע צְפוֹן" (שמות כו, לה). ברור ש"נכח" כאן הוא בקו ישר, כדברי הברייתא דמלאכת המשכן (פרק ד) ששני הכלים עומדים במרחק שווה מן הפרוכת (חמש אמות); ואם לא כן אין משמעות לאמירה שהמנורה נוכח השולחן, שהרי יש "קשר עין" בין השולחן למנורה בכל מקום שתונח. וביומא לג ע"ב למדו מפסוק זה גם ש"בעינין דחזו אהרדי", שמזבח הקטורת לא יחצוץ ביניהם, אבל נראה שאין כוונת הגמרא שזהו הדין היחיד הנלמד מ"נכח", שהרי בסדר הפרשיות של כלי המשכן מזבח הקטורת טרם הוזכר (וכן בעשייה, הוזכרה שימת המנורה "נכח השולחן" עוד בטרם שימת המזבח, שמות מ, כד-כו). ועיין רש"י ביומא שם (ד"ה משוכה), שאפילו המרחק הזה בין שני הכלים הללו לכותל שבצדם (שתי אמות ומחצה) נלמד מ"נוכח", כלומר, צריכה להיות סימטריה מדויקת ביניהם (בספרא אמור פרשתא יג, ח משמע אחרת לכאורה, אך עיי"ש היטב במלבי"ם אות ריג).

כמו כן מצאנו במשלי (ד, כה-כז): "עֵינֶיךָ לְנוֹכַח בְּיָסוּד וְעַפְעָפֶיךָ יִיָּשְׁרוּ נְגִדָךְ... אֵל תֵּט יָמֶיךָ וְשִׂמְאוֹל". וכן באסתר (ה, א): "וַיְהִי בַיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וְתַלְבָּשׁ אֶסְתֵּר מְלִכּוֹת וַתַּעֲמֵד

⁹ הספק מוזכר שם לגבי פתח האולם, אך נראה ממהלך הסוגיה שהוא הדין לפתח ההיכל, עיי"ש (אלא אם נאמר שהספק רק על פתח האולם מפני שלא היו לו דלתות, משא"כ לפתח ההיכל, אולי הדבר פשוט שהדלתות הנסגרות מחוצה לו משייכות את חלל הפתח לפנים; אם כי היו לו דלתות גם מצדו הפנימי, עיין מידות פ"ד מ"א). יש מקום לדמות את הספק לדיונים על חלל שערים אחרים במקדש ובכלל, עיין פסחים פה ע"ב.

¹⁰ ייתכן שמקור הספק שם בהנחה שהתורה שאמרה שהשולחן יהיה בהיכל לא התכוונה שיהיה בפתח, ואדרבה, הגדרת המקום כפתח ההיכל ו"פני אהל מועד" היא השוללת את הנחת השולחן בו.

בְּחֶצֶר בַּיִת הַמֶּלֶךְ הַפְּנִימִית נִכַח בַּיִת הַמֶּלֶךְ וְהַמֶּלֶךְ יוֹשֵׁב עַל כֶּסֶף מְלָכוּתוֹ בְּבַיִת
הַמְּלָכוּת נִכַח פְּתַח הַבַּיִת. וְיֵהִי כְּרֵאוֹת הַמֶּלֶךְ אֶת אֶסְתֵּר הַמְּלָכָה עֹמֶדֶת בְּחֶצֶר...".
הפסוקים מאריכים לתאר שאסתר עמדה מול הבית והמלך ישב מול הפתח, כדי
לבאר כיצד ראה אותה כבר בהיותה בחצר. אם "נכח" פירושו שבהיותה בחצר היא
יכלה לראות את הבית, ולו גם באלכסון, והוא ממקום ישיבתו יכול היה לראות את
הפתח - אין בכך הסבר מספיק לכך שראה אותה מיד. כמו כן מצאנו בכמה מקומות
ש"נכח" הוא מילה נרדפת ליושר¹¹.

יש לחדד את העניין, מדוע "נוכח" סותר ראייה באלכסון. כאשר אנשים עומדים
פנים אל פנים - הרי זה "נוכח", גם אם אינם בדיוק על אותו ציר של רוחות העולם.
כך, למשל, צבאות ישראל וארם חנו "אֵלֶּה נִכַּח אֵלֶּה" (מל"א כ, כט), גם אם צבא
ישראל היה לדרום מערב וצבא ארם לצפון מזרח. אולם כאשר עוסקים בבית בעל
תבנית מרובעת, כמו ההיכל, ויש לו "פנים", דהיינו החזית הפונה למזרח, העמידה
"נכח פניו" משמעה בקו ישר למזרח. עלינו לדמות את ההיכל לאדם שיש לו פנים
והוא מביט בקו ישר מולו, ועל הכהן לעמוד נכחו "פנים אל פנים". לפיכך, כאשר
הכהן עומד מן הצד ומביט אל ההיכל באלכסון, ומאידך ההיכל אינו "מביט" אליו
- מסתבר לענ"ד שאין זה "נוכח".

¹¹ שמואל-ב טו, ג; ישעיהו כו, י; עמוס ג, י; משלי ח, ט; שם כד, כו. ולשון המלבי"ם במשלי ד, כה:
"ש'נוכח' מציין ההגבלה ביושר נגד איזה נקודה".

לעניין תפילת יצחק "לנכח אשתו" (בראשית כה, כא), מבחינה מילולית המובן הוא שהיא עמדה מולו
בשעת תפילתו, וכך פירושו הרד"ק (בפירושו השני, ועיין ברד"ק מל"א יז, כא) והר"ן בדרשותיו (דרוש
ב, מהדר"ק תשע"ו עמ' כה). אולם אחרים, שהתקשו בפירוש זה, ביארו את "לנכח" במובן
שאינו גאוגרפי, ראה בראש"ם בבראשית שם ובמה שהעיר עליו המהרש"א ביבמות סד ע"א.

לגבי הפסוק ביחזקאל מו, ט: "הבא דרך שער צפון להשתחות יצא דרך שער נגב... כי נכחו יצא",
נראה שאכן מדובר בשערים מקבילים לגמרי זה לזה, וכל המבנה ביחזקאל (פרק מ) סימטרי. אמנם
במקור חיים (בכרך) סי' קנ"ס כתב לעניין הדין לעשות בבית הכנסת שני פתחים מקבילים: "ומיהו
י"ל דאם עושה פתח האחת בכותל מערב או צפון בקרן מערבית צפונית, והאחרת בכותל מזרח או
דרום בקרן מזרחית דרומית, מקרי ג"כ נכחו יצא". נראה שר"ל שהפתחים אינם צ"ל סימטריים ממש
זה כנגד זה, אלא העיקר שיהיו בשני כתלים מקבילים. אפשר שפירש ש"נכח" אינו מכוון בדווקא,
או שרק לעניין ההשלכה לבית הכנסת אין צריך לדקדק.

ומצאנו במכילתא דרשב"י (שמות יד, ב): "נכחו תחנו על הים - מגיד הכתוב שהיו במגדול אכלוסין כנגד כל יוצאי מצרים". המדרש מפרש את "נכחו תחנו" לא על בעל צפון אלא על העיר מגדול ("בין מגדול ובין הים לפני בעל צפון נכחו תחנו"), ולומד שהיו בה אוכלוסין כיוצאי מצרים. ברי שמקורו מ"נכחו", כמ"ש רד"צ הופמן בביאורו למכילתא זו, ונראה שהמדרש מבין ש"נוכח" הוא עמידה בקו ישר מול המקום, ולכן כדי שישראל יעמדו נוכח מגדול מגדול צריכה להיות כגודל מחנה ישראל¹².

כיוצא בזה מצאנו בחז"ל ש"פתח אהל מועד" אינו אלא מה שמקביל בקו ישר מול הפתח, והיתר השחיטה בשטח שבצידי העזרה נזקק לריבוי מיוחד (זבחים נה ע"ב)¹³. גם המונח "לפני ה'", שמשמעו משתנה לפי העניין (ראה מלבי"ם פרשת צו אות כו), התפרש לעיתים על החלק שמצוי בדיוק כנגד פתח ההיכל¹⁴. גם "פני המזבח" (ויקרא ו, ז), בעניין הגשת המנחה התפרש שלפחות חלק מהכלי חייב להיות ממש מדרום למזבח, ולא די שיהיה בצדו (סוטה יד ע"ב).

וכך עולה במפורש מהתרגום המיוחס ליונתן לפסוק בפרה אדומה: "וַיִּסַּב אֶלְעָזָר בְּכִיחוּנְיָה מִן אֲדָמְיָה... וַיְבִי... מִן צִטְרָא דְמִמְצַע בְּל קָבִיל אִפִּי מוֹשֶׁפֶן זִימְנָא מֵאֲדָמָא בְּטִיבוּלָא חֲדָא שְׁבַע זְמַנִּין", מהצד שממוצע - עומד באמצע¹⁵ - כנגד פני אהל

¹² בדוחק י"ל ש"נוכח" הוא ראייה גרידא בכל אופן שהוא, וכדי שכל ישראל יראו את מגדול מגדול צ"ל גדולה ומרובת אוכלוסין, לאו דווקא כמניין יוצאי מצרים, אלא שעכ"פ היא תהיה כנגד עיניהם של כל יוצאי מצרים. אין לומר שהדרשה אינה מ"נכחו" אלא מ"בין מגדול ובין הים", שמשמעו שכל ישראל נתונים בתוך בין שני אלו, שהרי המדרש לא מצטט את המילים הללו.

¹³ וכ"כ תוס' זבחים לב ע"א ד"ה ובטמאים לגבי עמידת המצורע "פתח אהל מועד" (ויקרא יד, יא) "והיינו בשער נקנור שהוא מכוון כנגדו", ואי אפשר להזות על הבהונות בשער אחר (נראה שלדעתם הצעת הגמ' שם לג ע"א לפתוח פשפש בצפון העזרה נועדה רק לאפשר את הסמיכה במקום השחיטה, ולא להזאה על הבהונות).

¹⁴ עיין יומא מה ע"ב ורש"י ד"ה דוקא, זבחים נח ע"ב ורש"י ד"ה והניטל (ועל שיטת הרמב"ם בסוגיה שם עיין שערי היכל שם מערכה קלב). ולשון הראב"ד על הספרא (ויקרא נדבה פרשתא ה, א): "בכל מקום שנאמר לפני ה' צריך שיהא מכוון כנגד אמצעותו של פתח ההיכל".

¹⁵ השווה לתרגום יונתן במדבר כא, יג, שמתרגם: "כי ארנון גבול מואב בין מואב ובין האמורי" - "ממוצע", ועיין סנהדרין פ"ב מ"א: "הממונה ממצעו בינו ובין העם". בהקשר כאן המובן כנראה "ממוצע בין הצדדים", ועל כל פנים משמע בבירור שיש עניין בדיוק המקום ולא רק בראייה ממנו.

מועד¹⁶. וכן כתב ב'ביאור שמות הנרדפים בתנ"ך' (לר' שלמה ורטהיימר, עמ' רלז):
"נכח' הוא נגדו ממש... אבל 'מול' הוא גם בעומד לא נגדו ממש אלא סמוך לו"¹⁷.

סיכום

המסקנה מניתוח לשון הפסוק היא, שעשיית הפרה צריכה להיות כאשר הכהן עומד בדיוק ממול חזית ההיכל, שהיא "פני אהל מועד". חזית ההיכל איננה רק פתחו, אלא כל חללו הפנימי ואף כתליו הפנימיים, אך נראה שהתאים, כתלי ההיכל החיצוניים מצפון ומדרום וכן האולם אינם בכלל "פני אהל מועד".

¹⁶ אך יש להעיר שבכתה"י של התרגום ירושלמי, המוקדם ומוסמך יותר מהמיוחס ליונתן, הנוסח "לקבל אפי משכן זמנה", כמו באונקלוס, ואין במונח זה כדי לפשוט את הספק (תודתי לרב פרופ' יואל אליצור שהעמידני על כך).

¹⁷ על "מול" ראה גם חידושי הרח"ה (הירשנזון) ויקרא ה,ח.